

blijnych. „Rolę i zadania Biblii w reewangelizacji posttotalitarnej Europy z perspektywy Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce” omówił w swoim wystąpieniu biskup Kazimierz Romaniuk. „Rolę i zadania Biblii w reewangelizacji posttotalitarnej Europy z perspektywy Kościołów w Rosji” przedstawił ks. prof. Konstantine Logachev z St. Petersburga (Kościół prawosławny). „Rolę i zadania Biblii w reewangelizacji posttotalitarnej Europy z perspektywy Kościołów w Czecho-Słowacji” prezentował pastor dr Jiry Lukl. „Biblia w Europie dzisiaj” była przedmiotem wystąpienia pastora S. Mydske z Norwegii. Po wygłoszonych referatach odbyła się dyskusja.

Na specjalnej audiencji kierownictwo Towarzystw Biblijnych i gości z zagranicy przyjął Ks. Kardynał Józef Glemp, Prymas Polski. W swoim wystąpieniu, odwołując się do rozpoczętego Synodu Kościoła katolickiego w Polsce, Ks. Prymas wskazał na znaczenie Biblii w życiu rodziny chrześcijańskiej. Dyrektor Towarzystwa w Polsce Barbara Enholc-Narzyńska wręczyła Ks. Prymasowi nowo wydany egzemplarz Pisma Św. z księgami apokryficznymi z „Biblii Tysiąclecia”, który właśnie ukazał się w druku, serdecznie dziękując za możliwość jego wydania za zgodą Konferencji Episkopatu Polski, Podkomisji Biblijnej z jej przewodniczącym biskupem Kazimierzem Romaniukiem. Jest to pierwsze wydanie Pisma Świętego przygotowane we współpracy z Kościołem katolickim w Polsce, jak również pierwsze wydanie od 1947 roku Pisma Świętego z księgami deuterokanonicznymi przygotowane przez Brytyjskie i Zagraniczne Towarzystwo Biblijne w Polsce. Biskup Alberto Ablondi, przewodniczący Federacji ds. Apostolatu Biblijnego i wiceprzewodniczący Zjednoczonych Towarzystw Biblijnych podkreślił w swoim wystąpieniu u Ks. Prymasa rozwijające się i pogłębiające związki pomiędzy Zjednoczonymi Towarzystwami Biblijnymi i Federacją. Rośnie i pogłębia się rola pracy międzykonfesyjnej poprzez wzrastającą liczbę wspólnych przekładów Pisma Św. W szczególny sposób dotyczy to krajów postsocjalistycznych i Wschodniej Europy, gdzie współpraca taka rośnie, jest żywa i pragniemy, aby się nadal rozwijała, czego przykładem jest spotkanie w Polsce. Wszystko jest w ręku Ducha Św., któremu winny dopomagać Kościoły i Towarzystwa Biblijne poprzez wspólne działanie wielu ludzi dobrej woli z różnych Kościołów.

N E K R O L O G

Ks. Marian Wolniewicz

ŚP. KS. FELICJAN KLONIECKI (1909—1990)

W sobotę, dnia 27 października 1990 roku o godzinie 6-tej zmarł w Gnieźnie ks. infułat Felicjan Kloniecki protonotariusz apostolski i dziekan Prymasowskiej Kapituły Katedralnej, a zarazem długoletni profesor nauk biblijnych w Prymasowskim Wyższym Seminarium Duchownym w Gnieźnie. Ciało jego złożono do grobu na gnieźnieńskim cmentarzu św. Piotra.

Felicjan, syn Mikołaja Klonieckiego i Teofili Pelagii z d. Gordon, urodził się dnia 28 maja 1909 roku w Osowcu, pow. Bydgoszcz.

Po maturze uzyskanej w 1928 roku w bydgoskim gimnazjum klasycznym dawnego typu został przyjęty do Arcybiskupiego Seminarium Duchownego w Gnieźnie na studia

filozoficzne. Następnie przeszedł do Arcybiskupiego Seminarium Duchowego w Poznaniu, gdzie studiował teologię i dnia 10 czerwca 1933 roku otrzymał święcenia kapłańskie z rąk ks. kard. Augusta Hłonda, Prymasa Polski.

Od 1 lipca 1933 r. do 13 października 1936 r. ks. Kłoniecki pracował na stanowisku wikariusza w parafii św. Mikołaja w Inowrocławiu. Przez trzy następne lata studiował w Rzymie na papieskim uniwersytecie Gregorianum, uzyskując 9 lipca 1937 r. stopień licencjata teologii, i w Papieskim Instytucie Biblijnym, który ukończył 4 lipca 1939 r. licencjatem nauk biblijnych. Do licencjatu teologii przedstawił pracę *O katalogach apostołów (De catalogis Apostolorum)* napisaną pod kierunkiem o. Augustyna Bei, wówczas profesora Gregorianum i rektora Papieskiego Instytutu Biblijnego. Do licencjatu nauk biblijnych opracował problem tożsamości przypowieści o minach i talentach (52 strony maszynopisu, *Problema num parabolae talentorum et minarum identicae sunt*) pod kierunkiem o. Urbana Holzmeistra TJ. Ten sam profesor czuwał nad pracą o stosunku przypowieści o godach syna królewskiego do przypowieści o wielkiej wieczerzy (*Problema num parabolae nuptiarum et coenae magnae identicae sunt?*) przedłożoną celem dopuszczenia do doktoratu nauk biblijnych. Dnia 14 sierpnia 1939 r. ks. Kłoniecki został kandydatem do doktoratu nauk biblijnych w Papieskim Instytucie Biblijnym w Rzymie.

Druga wojna światowa zastała ks. Kłonieckiego w Polsce. Już 4 listopada 1939 r. ks. Kłoniecki znalazł się w więzieniu w Inowrocławiu, od 31 stycznia 1940 r. przebywał w obozie wysiedleńczym w Łądzie nad Wartą, skąd 24 czerwca 1940 r. zostaje wywieziony do Generalnego Gubernatorstwa. Kolejne lata okupacji spędził w diecezji tarnowskiej. Jako rezydent pomagał w duszpasterstwie w Porębie Radlnej (2.7.1940—18.2.1941), a później w parafii Zassów koło Dębicy (do 15.9.1943). W końcu został kapelanem Sióstr Służebniczek i katechetą w szkole gospodarstwa domowego w Szywałdzie koło Tarnowa (15.9.1943—18.2.1945). W lutym 1945 r. wrócił do Wielkopolski i objął administrację parafii w Jarocinie (przejsiowo także w Wilkowie i Siedleminie) i od sierpnia tegoż roku pełnił obowiązki dziekana jarocińskiego.

Dnia 10 października 1945 roku otrzymał ks. Kłoniecki nominację na profesora egzegezy Nowego Testamentu w Arcybiskupim Seminarium Duchowym w Gnieźnie. Przejął zajęcia po ks. Sewerynie Kowalskim (4 XI 1945) i prowadził je do czerwca 1990 r. z wyjątkiem lat 1947—1953, kiedy wykładał w Arcybiskupim Seminarium Duchowym w Poznaniu nauki biblijne zarówno Starego, jak Nowego Testamentu alumnom archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej. Ponadto prowadził w Gnieźnie wykłady z teologii pastoralnej ogólnej (1953—1966). Był wicerektorem a od 1 stycznia 1954 do 12 kwietnia 1956 r. pełnił obowiązki rektora miejscowego seminarium duchowego. Wykładał też w Instytucie Wyższej Kultury Religijnej w Poznaniu (1948—1950) i w Gnieźnie (1949—1951).

Podjął również zajęcia w Kurii Prymasowskiej w Gnieźnie i Sądzie Duchownym, jako sędzia od 4 maja 1946 roku. W Kurii pełnił funkcję egzaminatora i cenzora ksiąg treści religijnej (także w Poznaniu do 1953 r.), członka Consilium a Vigilantia (od 1951 r.), Rady Administracyjnej (od 1956 r.), Komisji Prymasowskiej dla seminariów zakonnych oraz ich wizytatora (1959—1962), delegata Ordynariusza dla przeprowadzania wizytacji domów zakonnych w Archidiecezji (od 1965) i przewodniczącego Komisji Ekuumenicznej Archidiecezji (od 1966), wizytatora parafii dziekańskich (1971—1974). Obraz tej działalności uzupełniają prelekcje wygłaszane podczas dni skupienia dla sióstr przełożonych i pomoc duszpasterska zwłaszcza na ambonie.

Wszechstronnej działalności towarzyszyły wyrazy uznania ze strony władzy duchownej. Od 28 listopada 1956 r. ks. Kłoniecki piastował godność kanonika gremialnego Prymasowskiej Kapituły w Gnieźnie, potem jej prałata kustosa (21.4.1983) i dziekana. W 1985 roku odznaczono go protonotariuszem apostolskim.

Nominacja na profesora skłoniła ks. Kłonieckiego do uzyskania stopnia magistra i doktora teologii (25.6 i 9.11.1946) na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. Rozprawa doktorska pt. *Gody syna królewskiego (Mt 22,2-14) i wieczerza wielka (Łk 14,16-24) — tożsamość czy podobieństwo? Studium krytyczno-literackie* (s. 108 maszynopisu, Gniezno 1946) nie została niestety ogłoszona drukiem, ukazało się tylko jej streszczenie w *Sprawozdaniach Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*. Autor dowodził

w niej, że przypowieści o godach syna królewskiego i o wielkiej wierzecy są oddzielnymi przypowieściami i obie pochodzą od Pana Jezusa (s. 105—106).

Oprócz streszczenia rozprawy doktorskiej ks. Kłoniecki ogłosił ponad 50 artykułów, sprawozdań i recenzji w wielkopolskich czasopismach religijnych i teologicznych (*Głos Katolicki, Przewodnik Katolicki, Wiadomości Duszpasterzkie, Miesięcznik Kościelny Archidiecezji Poznańskiej, Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej, Studia Gnesnensia*), nieczęsto zabierając głos w pismach ogólnopolskich (*Ateneum Kapłańskie, Homo Dei, Ruch Biblijny i Liturgiczny, Roczniki Teologiczno-Kanoniczne i Tygodnik Powszechny*). Przede wszystkim jednak przełożył i objaśnił Listy św. Pawła do Rzymian i do Galatów w *Biblii Tysiąclecia* i opracował 104 hasła w *Podręcznej Encyklopedii Biblijnej*, wydanej pod redakcją ks. Eugeniusza Dąbrowskiego. Zamieścił też dwa obszernie artykuły w zbiorowej pracy *Pismo Święte w duszpasterstwie* (Lublin 1958). Biblijną działalność pisarską ks. Kłonieckiego zamyka redakcyjne opracowanie materiałów Kongresu Bibliistów Polskich, który odbył się w Wągrowcu w maju 1973 roku.

Artykuły ogłoszone w czasopismach tworzą pewne grupy tematyczne. Część z nich dotyczy przekładów Biblii (recenzji przekładu Nowego Testamentu ks. E. Dąbrowskiego, przekładów biblijnych Brandstaettera, omówienie przekładu Psalterza z języka hebrajskiego dokonanego przez profesorów Papieskiego Instytutu Biblijnego). Część zajmuje się interpretacją tekstów, tzw. prehistorii biblijnej. Autor próbuje ustalić rodzaj literacki biblijnych opowiadań: o raju, potopie i stworzeniu kobiety i wydobyć ich treść objawioną, mając zawsze przed oczyma orzeczenia Urzędu Nauczycielskiego Kościoła wydane za pontyfikatu Piusa XII.

Największa ilość publikacji została poświęcona Nowemu Testamentowi, a dokładniej mówiąc Ewangeliom o tzw. latach dziecięcych Jezusa oraz Jego męce. Autor drobiazgowo omawiał związane z nimi zagadnienia filologiczne, egzegetyczne, historyczne, topograficzne, teologiczne. Nieobce są mu także odkrycia kumrańskie. Pisał także o nauczaniu Pisma św. w seminariach duchownych i o miejscu Pisma św. w duszpasterstwie. Recenzował biblijne prace naukowe i literackie (Brandstaettera) wnikliwie i kompetentnie. Nowe rozwiązania przyjmował po sumiennym rozważeniu argumentów i zawsze w perspektywie orzeczeń Urzędu Nauczycielskiego Kościoła.

Osobny rozdział stanowi w życiu ks. Kłonieckiego podróże do Ziemi Świętej. Pierwsza z nich (2.7.—3.9.1957 r.) pod przewodnictwem o. prof. R. Northa była naukową podróżą zorganizowaną przez Papieski Instytut Biblijny w Rzymie. Objęła Palestynę, Egipt i Grecję. W drugą, też dwumiesięczną, udał się ks. Kłoniecki w roku 1962, zwiedzając samodzielnie oprócz Palestyny, Grecji i Synaju, Turcję europejską i Małą Azję. W latach 80-tych organizował i prowadził co roku, a czasem dwa razy do roku pielgrzymki kapłanów i osób świeckich do Ziemi Świętej, zyskując sobie szczerą wdzięczność uczestników (wyróżoną m.in. nad otwartą mogiłą w dniu pogrzebu).

Od 1958 roku przyjeżdżał na doroczne kongresy i sympozja polskich biblistów. W sierpniu 1967 roku uczestniczył w zjeździe Societatis Studiorum Novi Testamenti w Gwatt pod Interlaken. Od 1947 r. jako członek działał w Komisji Teologicznej Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.

BIBLIOGRAFIA PRAC Drukowanych ks. Felicjana Kłonieckiego

- [Rec.] Ks. S. Kowalski, *Zstąpienie do piekieł Chrystusa Pana wedle nauki św. Piotra Apostoła*. Poznań 1938 (*Studia Gnesnensia* XVI), *Biblica* 21 (1940) 96—99.
- Gody syna królewskiego (Mt 22,2-14) i wieczerza wielka (Łk 14,16-24) — tożsamość czy podobieństwo?* [Praca doktorska przedstawiona na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie w r. 1946, maszynopis ss. 108]. Streszczenie. Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk 13 (1945/46) 41—45.
- O której godzinie ukrzyżowano Pana Jezusa*. *Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej* 2 (1947) 89—93.
- [Rec.] Ks. bp K. Kowalski, *Regina Cleri. Szkice nauk rekolekcyjnych dla kapłanów*. Potulice-Poznań 1947. *Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej* 2 (1947) 329—330.

5. [Rec.] Ks. Fr. Kryszak, *Zbiór krótkich kazań do młodzieży*. Poznań 1947. Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej 2 (1947) 330.
6. *Problem autentyczności i kanoniczności tzw. Comma Joanneum (1 J 5, 7)*. Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej 2 (1947) 363—368 [bez nazwiska autora].
7. [Rec.] Przekład Nowego Testamentu [Ks. Eugeniusza Dąbrowskiego]. Tygodnik Powszechny 1947, nr 50, s. 6.
8. *Uroczystości w Gnieźnie z okazji 950-lecia śmierci św. Wojciecha*, Ateneum Kapłańskie 47 (1947) 80—81.
9. *Straty polskiej nauki teologicznej podczas wojny. Środowisko poznańskie*, Ateneum Kapłańskie 48 (1948) 388—390.
10. *Bóg objawia swego Syna* [szkic kazania na uroczystość Objawienia Pańskiego], Wiadomości Duszpasterskie 4 (1948) 476—478.
11. *Dwojake życie — dwojaki pokarm* [Szkic kazania na VI niedzielę po Zesłaniu Ducha Św.]. Wiadomości Duszpasterskie 5 (1949) 214—216.
12. *Chrystus a problemy młodzieńcze* [Szkic kazania na I niedzielę po Trzech Królach]. Wiadomości Duszpasterskie 5 (1949) 398—401.
13. *Czy słusznie dokonano nowego przekładu Psalterza z języka hebrajskiego?*. Wiadomości Duszpasterskie 5 (1949) 750—753.
14. *Pałace zagadnienia biblijne*, Miesięcznik Kościelny Archidiecezji Poznańskiej 4 (1949) 58—64.
15. *Spotkanie się Boga z człowiekiem* [Szkic kazania na urocz. M. Bożej Gromnicznej]. Wiadomości Duszpasterskie 6 (1950) 24—27.
16. *Z Wujkowych uroczystości jubileuszowych*. Wiadomości Duszpasterskie 6 (1950) 39—41.
17. *Nowa interpretacja biblijnego opowiadania o potopie*. Miesięcznik Kościelny Archidiecezji Poznańskiej 5 (1950) 172—177.
18. *Filozoficzne refleksje nad stworzeniem niewiasty (Gen 2,18-24)*. Miesięcznik Kościelny Archidiecezji Poznańskiej 5 (1950) 330—334.
19. *Co sądzić o raju biblijnym?* Miesięcznik Kościelny Archidiecezji Poznańskiej 6 (1951) 123—128.
20. *Na górze Przemienienia*. Głos Katolicki 7 (1951) 41—42.
21. *Chciały Chrystusa pomazać*. Głos Katolicki 7 (1951) 86.
22. *Moim życiem jest Chrystus* [o św. Pawle]. Głos Katolicki 7 (1951) 189.
23. *Poganka Rut — przodkiem Chrystusa*. Głos Katolicki 7 (1951) 199.
24. *Św. Hieronim — Ojciec i Doktor Kościoła*. Głos Katolicki 7 (1951) 309. 311.
25. *Na czym zasadza się natchnienie biblijne?* Miesięcznik Kościelny Archidiecezji Poznańskiej 7 (1952) 20—26.
26. [Rec.] Ks. E. Dąbrowski, *Życie Jezusa Chrystusa w opisie Ewangelistów*. Poznań 1951. Miesięcznik Kościelny Archidiecezji Poznańskiej 7 (1952) 95—96 (K).
27. *Krwawy pot Chrystusa — zjawiskiem rzeczywistym, naturalnym?*. Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej 12 (1957) 214—217.
28. *Manuskrypty z Qumran i ich znaczenie dla teologii chrześcijańskiej*. Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej 12 (1957) 908—913; 13 (1958) 51—56, 150—155.
29. *Odkrycia w Qumran*. Homo Dei 27 (1958) 386—393.
30. *Nazaret — miasto lat dziecięcych i młodzieńczych Chrystusa*. Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej 13 (1958) 357—362, 434—439.
31. *Pożyteczna lektura*. Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej 13 (1958) 810—817.
32. *W bazylice śmierci i życia*. Przewodnik Katolicki 64 (1958) 188—189.
33. *Pismo św. w Polsce*. Przewodnik Katolicki 64 (1958) 541—542 [z ilustr.].
34. *Perykopy biblijne w świetle orzeczeń Kościoła*. w: *Pismo święte w duszpasterstwie współczesnym* pod redakcją ks. E. Dąbrowskiego, Lublin 1958, 121—140.
35. *Teksty polskich przekładów biblijnych i ich opracowania*. w: *Pismo święte w duszpasterstwie współczesnym* pod redakcją ks. E. Dąbrowskiego. Lublin 1958, s. 229—273.
36. *Metoda nauczania Pisma św. w polskich seminariach i instytucjach kościelnych*. Ruch Biblijny i Liturgiczny 12 (1959) 345—361.

37. *Pius XII a współczesna problematyka biblijna*. Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej 14 (1959) 26—37.
38. *Kanoniczne badanie relikwii św. Wojciecha w bazylice prymasowskiej w Gnieźnie*. Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej 14 (1959) 331—339.
39. *Rozważania duszpasterskie u źróbka [Betlejem]*. Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej 14 (1959) 528—635.
40. *Relikwie [św. Wojciecha] w srebrnej trumience*. Przewodnik Katolicki (1959) 263—265.
41. *Podręczna Encyklopedia Biblijna* dzieło zbiorowe pod redakcją ks. Eugeniusza Dąbrowskiego. Poznań 1959 tom I A—Ł: *Agabus*, s. 24. *Aleksandra Hasmoniejka, Aleksandra Salome*, s. 34. *Aleksandryjski Kodeks*, s. 35—36. *Alfeusz (ojciec św. Jakuba)*, s. 37. *Amiatinus Kodeks*, s. 44. *Ananiasz (mąż Safiry)*, s. 49. *Andrzej Apostoł*, s. 51—52. *Bar Jona*, s. 145. *Bar Kochba*, s. 145—146. *Bartymeusz*, s. 148. *Berenike*, s. 158. *Błogostawieństwa ewangeliczne*, s. 190—193. *Celnicy*, s. 206—207. *Chloe*, s. 215. *Demetriusz (chrześcijanin z Efezu)*, s. 272. *Demetriusz z Faleronu*, s. 272—273. *Demetriusz Kronikarz*, s. 273. *Demetriusz I Soter*, s. 273—274. *Demetriusz II Nikanor*, s. 274. *Demetriusz III Eukarios*, s. 274—275. *Druzylla*, s. 288. *Elżbieta*, s. 333—334. *Eubulus*, s. 345. *Eunice*, s. 348. *Filip Herodes, syn Kleopatry*, s. 380—381. *Filip Herodes syn Mariamny*, s. 381—382. *Filip I Epifanes*, s. 382. *Filip diakon*, s. 382. *Jair z Galaadu*, s. 504. *Jair z Kafarnaum*, s. 504—505. *Jair z pokolenia Beniamina*, s. 505. *Jan prezbiter*, s. 521—523. *Józef św. Oblubieniec NMP*, s. 607—610. *Józef z Arymatei*, s. 610—611. *Justus*, s. 633. *Kajus (w Nowym Testamencie)*, s. 636—637. *Kajus bp z Pergamonu*, s. 637. *Kleofas uczeń z Emmaus*, s. 660. *Korneliusz setnik*, s. 669—671. *Krzyż*, s. 704—707. *Krzyżowa Droga*, s. 707—709. *Lidia*, s. 726—727. *Lizjasz Klaudiusz*, s. 752. *Lucjusz, Lucjusz z Cyreny*, s. 756. *Lunatyk*, s. 756—757. *Lyzjasz (generał syryjski)*, s. 758—759. *Łazarz*, s. 760—761.
91. Tom II M—Z: *Maciej Apostoł*, s. 9—10. *Malchus*, s. 15. *Mara*, s. 26—27. *Maresa*, s. 31—32. *Mari*, s. 32—34. *Maria (chrześcijanka z Rzymu)*, s. 34. *Maria (Kleofasowa...)*, s. 34—35. *Maria Magdalena*, s. 35—37. *Maria (matka Jana Marka)*, s. 37. *Maria (siostra Łazarza i Marty)*, s. 37—40. *Maria (z Judei)*, s. 40. *Mariamne (żona Archelausa)*, s. 40. *Mariamne I (Hasmoniejka)*, s. 40—41. *Mariamne II (żona Heroda W.)*, s. 41. *Menelaus*, s. 80. *Mikołaj (diakon)*, s. 98. *Namiotów (święto)*, s. 133—135. *Natanael*, s. 136—137. *Niewiniątek rzeź*, s. 158—159. *Nikodem*, s. 161. *Onezyfor*, s. 185—186. *Onezym*, s. 186. *Poliglotta*, s. 297—299. *Przekłady Pisma św.*, s. 358—361. *Rufus*, s. 452. *Sadok*, s. 462—463. *Safira*, s. 465. *Salome (córka Herodiady)*, s. 466—467. *Salome (matka synów Zebedeusza)*, s. 467. *Samarytanie*, s. 476—479. *Sostenes*, s. 530—531. *Starożytne przekłady Pisma św.*, s. 532—545. *Sylas*, s. 533—535. *Symeon*, s. 555—556. *Symeon Niger*, s. 556. *Szymon („brat” Chrystusa)*, s. 577—578. *Szymon Cyrenejczyk*, s. 578—579. *Szymon faryzeusz*, s. 579. *Szymon Garbarz, Szymon Iszkariot*, s. 579. *Szymon Kananejczyk*, s. 579—580. *Szymon Mag*, s. 580—581. *Szymon Trędowaty*, s. 581—582. *Terapeuci*, s. 605—606. *Tertius, Tertullus*, s. 606. *Tetrarcha*, s. 617—618. *Tomasz Apostoł*, s. 624—625. *Trąd i trędowaci*, s. 634—636. *Tyberiusz Klaudiusz Nero*, s. 639—641. *Tychik*, s. 641. *Uczniowie Pańscy*, s. 650—651. *Wujek Jakub T.J.*, s. 664—666. *Wulgata*, s. 666—672. *Zacheusz*, s. 682. *Zebedeusz*, s. 684.
145. *Św. Józef — Oblubieniec Najświętszej Maryi Panny (Studium biblijne)*. Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej 15 (1960) 208—211, 230—234, 300—305, 403—427.
146. *Osobliwa księga*. Przewodnik Katolicki 66 (1960) 739—740 [z ilustr.].
147. [Rec.] Ks. St. Łach, *List do Hebrajczyków*. Wstęp — przekład z oryginału, komentarz — ekskursy Poznań 1959 (Pismo Święte Nowego Testamentu... w 12 tomach... pod red. ks. E. Dąbrowskiego). Homo Dei 29 (1960) 168—170.
148. *Metoda nauczania Pisma św. w polskich seminariach duchownych i instytucjach kościelnych*. Roczniki Teologiczno-Kanoniczne 8 (1961) 45—47. (Streszczenie poz. 36).
149. *O. Aureliusz Borkowski — nasz rodak w Palestynie*. Przewodnik Katolicki 69 (1963) 370—371.

150. *Księga człowieka i Księga Boga w nowej szacie poetyckiej* [Rec. R. Brandstaetter, *Słowo nad słowami*. Antologia poezji Starego Przymierza. Poznań 1964]. Przewodnik Katolicki 71 (1965) 10—11.
151. *Pismo święte w Litanii Loretańskiej*. Przewodnik Katolicki 71 (1965) 355—357.
152. *List do Rzymian*, w: *Pismo św. Starego i Nowego Testamentu* w przekładzie z języków oryginalnych oprac. zespół biblistów polskich z inicjatywy benedyktynów tyńieckich. Poznań 1965, 1384—1401, wyd. 2 Poznań 1971, wyd. 3 Poznań 1980.
153. Toż: w *Pismo Święte Nowego Testamentu* w przekładzie z języka greckiego oprac. zespół biblistów polskich z inicjatywy benedyktynów tyńieckich. Poznań 1969 wyd. 2, s. 398—439., wyd. 3, 1973, s. 379—415 i wiele dalszych przedruków.
154. *List do Galatów*, w: *Pismo święte Starego i Nowego Testamentu* w przekładzie z języków oryginalnych oprac. zespół biblistów polskich z inicjatywy benedyktynów tyńieckich. Poznań 1965, s. 1431—1438, wyd. 2, 1971, wyd. 3, 1980.
155. Toż, w: *Pismo święte Nowego Testamentu* w przekładzie z języka greckiego oprac. zespół biblistów polskich z inicjatywy benedyktynów tyńieckich. Poznań 1969, s. 503—519, wyd. 3, 1973, s. 475—490 i wiele dalszych przedruków.
156. *Powieść o życiu Jezusa* (Rec. R. Brandstaetter, *Jezus z Nazaretu*. Warszawa 1967). Przewodnik Katolicki 73 (1967) 332—333.
157. *Słowo Boże* [Homilia na niedzielę 8 kwietnia 1973 r.]. Przewodnik Katolicki 79 (1973) 123.
158. *Gdy słuchamy Ewangelii według św. Łukasza. Autor dwóch pism natchnionych*. Przewodnik Katolicki 80 (1974) 4—5 [z 5 ilustracjami].
159. [Rec.]: Ks. R. Karpiński, *Exousia a la base de l'enseignement de Jésus et de la mission apostolique selon S. Matthien*. Romae 1968. Studia Gnesnensia 1 (1975) 283—284.
160. [Rec.]: Roman Brandstaetter, *Jezus z Nazaretu*, t. III: *Czas chleba i światła*. Warszawa 1971. Studia Gnesnensia 1 (1975) 285—288.
161. [Rec.]: *Wstęp ogólny do Pisma świętego*, praca zbiorowa pod red. ks. J. Homerskiego. Poznań 1973. Studia Gnesnensia 1 (1975) 289—290.

Poznań

KS. MARIAN WOLNIEWICZ

R E C E N Z J E I P R Z E G L Ą D Y

KS. BOGDAN PONIŻY, *Reinterpretacja Wyjścia Izraelitów z Egiptu w ujęciu Księgi Mądrości*, Wydanie II, poprawione. Poznań 1991, ss. 166.

Księgarnia świętego Wojciecha w Poznaniu opublikowała drugie wydanie pracy habilitacyjnej kierownika Katedry Egzegezy Starego Testamentu w Papieskim Wydziale Teologicznym w Poznaniu, ks. doc. dra hab. Bogdana Poniżego. Pierwsze wydanie ukazało się w tym samym wydawnictwie trzy lata temu (1988) w związku z przewodem habilitacyjnym Autora, stanowiąc (podobnie jak obecne) zeszyt 8 *Studiów i Materiałów Papieskiego Wydziału Teologicznego w Poznaniu*.

Podjęty temat jest niezwykle interesujący — ukazuje reinterpretację danych Pięcioksięgi przez jeden z ostatnich tekstów Starego Testamentu — Księgę Mądrości, stanowią reprezentatywny przykład ruchu mądrościowego i zarazem adaptującą do Starego